

Mokslinis gyvenimas

ISTORIKAI PASITINKA ŠIMTMETĮ. DU PASAKOJIMAI APIE ISTORIKŲ SUVAŽIAVIMĄ

2017 m. rugsėjo 14–16 d. vyko ketvirtasis Lietuvos istorikų suvažiavimas „Vasario 16-osios Lietuva: pirmtakai ir paveldėtojai“, kurį patikėta rengti Kauno Vytauto Didžiojo universitetui. Šįkart kas ketverius metus organizuojamas svarbiausias Lietuvos istorikų renginys buvo skirtas 100-osioms Lietuvos valstybingumo atkūrimo metinėms. Aprėpti viso kelioje sekcijoje vienu metu intensyviai vykusio suvažiavimo turinio faktiškai neįmanoma, todėl pateikiame dviejų dalyvių pastebėjimais ir įžvalgomis paremtas apžvalgas.

Istorijos įvairovė ir jos galimybės

Žmonės ir jų biografijos

Itin rudenišką rugsėjo rytą prasidėjo pirmųjų pranešimų skaitymai. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje kultūros istorikas Aurelijus Gieda entuziastingai atidarė sekciją „Nuo „didžiųjų žmonių“ istorijos prie istorinės antropologijos: kaip rašyti Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų biografijas“. Atsakyti į pagrindinę sekcijos iškeltą problemą bandė ne tik istorikai, bet ir literatūros bei meno istorikai. Kiekvienas pranešimas atskleidė vieną ar kitą asmenybių biografijos detalę, o šios padėdavo iškelti problemas, su kuriomis susiduria tyrinėtojai. Darius Baronas („Daugiaveidis Gediminas“) pažymėjo, kad Gedimino laišakai neturi analogų, kur satyrinė pagoniška tradicija kritikuoja Europos civilizaciją. Kartu į juos reikia žiūrėti atsargiai ir svarbu turėti galvoje, kad Gedimino ištarti žodžiai nelygūs užrašytam. Is-

torikas pabrėžė, kad kunigaikščio laiškuose aptinkamos frazės ir mintys nėra lietuvių liaudies *perliukai*. Šios citatos būdavo paimtos raštininkų iš įvairiausių šaltinių. Todėl ne tik šaltinių skurdumas, bet ir jų interpretacija verčia istoriką turėti „erelio ir kurmio perspektyvą“.

Rimvydas Petrauskas („Vytautas Aleksandras – krikščioniškas monarchas vėlyvųjų Viduramžių Europoje“) pristatė įvairius ir išskirtinius Vytauto brožus. Tikslingas Aleksandro vardo pasirinkimas turėjo būti aliuzija į Makedonietį, tuo profesorius visiškai neabejoja. Kunigaikščio amžius – jis jau buvo pagyvenęs žmogus, valdyti pradėjo sulaukęs keturiasdešimties. Ankstyvųjų laikų asmenybių biografijų užbaigtumui kliudo, pasak Petrausko, pažinimo ribos – ko nežinome ir nežinosime. Vytauto jaunystė yra beveik nežinoma.

Jolita Sarcevičienė („Moters su kūdikiu portretas bažnyčios ir karo lauko fone: Kristina Radvilaitė-Zamoiskienė“) pateikė itin sudėtingą biografistikos problemą – kaip parašyti biografiją apie žmogų, kuris pats nepaliko šaltinių? Pasak pranešėjos, Kristina Radvilaitė – pasyvi veikėja įvairiuose kituose šaltiniuose (daugiausia laiškuose), kurie, nors ir yra visur pasklidę, leidžia sudėlioti tam tikrą bendrą vaizdą apie Radvilaitę. Aistės Paliušytės („Tapytojas Antanas Grušeckis: šlovės mirazai“) pranešimas suteikė naujumo senam „didžiųjų žmonių“ stereotipui, nes menininkų biografijos – retas dalykas. Tik pastaruoju metu šios biografijos vis populiarinamos. Jos skiriasi nuo kitų, nes supažindina su veikėjas, kurie retai figūruoda-

vo, palikdavo menkų žinių apie save. Jų veiklos specifika – vizualūs šaltiniai, kurie svarbūs ir nurodo asmens tapatybę, – gyvenimo ir kūrybos ryšio istorija. Paliušytei buvo svarbu aptikti ir tikrąjį Grušeckį jo kūriniuose, kurie jo darbai geriausiai atskleidė jo asmenybę.

Sekcijos darbą užbaigė Tamaros Bairašauskaitės („Iš Žemaitijos į Prancūziją. Danieliaus Petkevičiaus 1832 metų kelionė į emigraciją“) pranešimas, kuriame profesorė parodė, kaip iš Danieliaus Petkevičiaus dienoraščio fragmento galima sudaryti „savotišką emigrantų *curriculum vitae*“. Jame atsiskleidė Europos kraštų erdvinis, mentalinis ir politinių nuostatų vaizdas, užfiksuotas požiūris į Lenkiją ir ten vykusį sukilimą.

Apskritai buvo matyti, kad visus pristatytus pranešimus ir jų herojus sieja tas pats dalykas – šaltinių stoka, tačiau galima tik stebėtis, kiek daug kartais galima pasakyti iš mažų detalių ir kokį kruopštų darbą atlieka istorikai jas interpretuodami.

Kovos už laisvę

Kitoje sekcijoje („Redde quod debes“ – kovų už Laisvę istorijos“) ir jos lotyniškoje sentencijoje turėjo atsispindėti bendra tema. Kalbėti apie nepriklausomybės kovas ir pasidalyti savo šalies patirtimi buvo pakviestas ukrainiečių istorikas Andrii Rukkas („Kovos dėl Ukrainos nepriklausomybės 1919–1920 m.“). Istoriko pranešime netrūko detalių, statistikos ir įvairiausių faktų, informacija buvo pateikta beveik apie kiekvieną dieną. Susidarė įspūdis, kad situacija buvo sudėtinga visą laiką, nepaisant pasisekusių atrėmimų, Ukrainos pajėgos visada buvo apsuptos priešų, o pagalbos tikėtis iš kur nors buvo neįmanoma. Visas pranešėjo pristatymas iš esmės priminė karinių veiksmų kroniką ir pritrūko konkretesnių veiksmų vertinimų arba įžvalgų.

Vedėjas ir pranešėjas Jonas Vaičenonis („Laisvės Saulei tekant – Lietuvos kariuome-

nės savanorių portretai“) bandė kuo vaizdingiau pristatyti tipinį savanorį. Šaltiniai leido nusakyti jų amžių (devyniolikmečiai / dvidešimtmečiai), socialinį statusą, tautybę, išsilavinimą ir tikėjimą. Visa tai buvo papasakota nestruktūruotai ir lakoniškai, o pabaigoje pranešėjas parodė tų laikų savanorių fotografijų. Galbūt šiuo atveju vaizdai daugiau pasakė nei visas pranešimas, kuris labiau priminė ne iki galo pavykusią improvizaciją, kurią turėjo išgelbėti vizualūs pavyzdžiai.

Valdo Rakučio pranešimo pavadinimas („Širvintų stebuklas XXI amžiaus istoriko akimis“), kaip matyti, turi ryškią aliuziją į Diunkerko stebuklą. Tai iš esmės atsispindėjo „užsidegusiame“ pristatyme, kai esamus tyrimus istorikas papildė naujais šaltiniais: lenkų pulkų ir dalyvių istorijomis, kur yra nemažai informacijos su tiksliomis detalėmis, žemėlapių su vietovardžiais, kuriuos naudojo abi kovojančios pusės. Visa tai leido atitinkamai rekonstruoti mūšį. Iš naujo atrandama mūšio lauko identifikacija, kas iki šiol buvo nežinoma. Tuo pasinaudodamas, Rakutis pateikė naują mūšio pavadinimą – Musninkų-Giedraičių-Širvintų. Pranešėjas apgailestavo, kad tik dalis lietuvių savanorių dėl vieno ar kitų priežasčių buvo apdovanoti, ir baigė savo pranešimą provokujančia žinute – kad „mes“ nieko nepadarem prisimenant Nepriklausomybės kovas“.

Paskutinis sekcijos pranešimas buvo Simono Strelcovo („Lietuvos nepriklausomybės kovos JAV spaudoje 1919–1920 m.“). Pranešėjas priėjo prie išvados, kad pagrindinis JAV dienraščių antiherojus buvo bolševikai, o kiekvienas kraštas, kovojantis prieš juos, – didvyriai. Pranešimui galbūt pritrūko bendresnio konteksto, kokios nuotaikos buvo būtent JAV, kas formavo vieną ar kitą vaizdinį, kokiais šaltiniais naudojosi patys dienraščiai ir t. t. Apskritai iš šių sausų dienraščių pasakojimų Strelcovui pavyko gana įdomiai pristatyti informacijos, patekusios į JAV, srautą. Tačiau pačiai sekcijai iki galo nepavyko išpildyti gražaus

noro – palyginti Baltijos jūros rytinės pakrantės ir Vidurio Rytų Europos regionų patirtis. Pranešimai daugiausia siauru aspektu aptarė nepriklausomybės kovas.

Visuomenė ir gamta

Sekcija intriguojančiu pavadinimu „Visuomenė ir gamta Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ jau pirmomis akimirkomis stebino. Pirmiausia nebuvo pagrindinio vedėjo – Artūro Dubonio, ir pirmojo pranešėjo – Žydrūno Mačiuko. Tačiau tai nesutrukdė susipažinti su įdomiais kitų pranešėjų išskeltais dalykais. Kęstutis Gudmantas („Stumbrai ir briedžiai“ XVI–XVII a. LDK raštijoje: stereotipas ir tikrovė“) pristatė šio regiono bestiariumo pasididžiavimą – stumbrus ir briedžius. Pasak Gudmanto, įvairiuose šaltiniuose šie gyvūnai dažnai buvo painiojami, o tai verčia atsižvelgti į senųjų tekstų vertimus, kuriuose tų gyvūnų pavadinimai išverčiami iš dalies netiksliai. Europa su šiais gyvūnais susipažino jau XV a., kai į Konstanco susirinkimą Lenkijos karalius Jogaila atsiuntė taurą. Tai neabejotinai susiję su egzotinių gyvūnų kaip dovanos funkcija. Viduramžiais buvo priimtina ir įprastas dalykas diplomatijoje valdovams vienas kitam dovanoti kuo įspūdingesnius ir retus gyvūnus (prisiminkime Vytautui dovanotą kupranugarį). Dėl to per ilgą laiką stumbrai ir briedžiai tapo Lietuvos krašto vizitine kortele.

Deimantas Karvelis („Žmogus ir miškas XVII–XVIII a. Radvilų valdose“) pateikė ryšį tarp žmogaus ir miško. Pasak istoriko, XVII–XVIII a. miškų situaciją galima būtų apibūdinti keliais aspektais: miškai buvo itin administruojami, svarbus buvo jų panaudojimas ir funkcionavimas, kai kuriais atvejais išliko ir gynybinė miškų funkcija. Pasiremiant Biržų-Dubingių kunigaikštysčių atveju susiduriama su gana paprastomis problemomis, viena iš pagrindinių – miško lokalizacijos problema, nes tų laikų žemėlapiai mažai informatyvūs. Iš šios bėdos šiek tiek gelbsti rašytiniai šaltiniai, bet vėlgi –

trūksta tikslaus aprašymo. Baigdamas pranešėjas pabrėžė, kad miško ir žmogaus santykio tema yra perspektyvi, tačiau tam reikia laiko ir atskirų (regioninių) tyrimų.

Raimondos Ragauskienės („Naminiai gyvūnai LDK didikų dvaruose“) pranešimas supažindino klausytojus su iki šių dienų aktualia tema – ryšio tarp žmogaus ir prijaukinto gyvūno bei jo funkcionavimo kasdieniniame žmogaus gyvenime. Istorikės nuomone, naminiai gyvūnai turėdavo ypatingų pranašumų – jiems leista visur vaikščioti, jų buvimas šalia teikdavo džiaugsmą šeiminiškams. Tai, pasak pranešėjos, dar yra mažai ištirta. Todėl keliamas klausimas, kodėl toks menkas susidomėjimas? Atsakymas atrodo paprastas – neišplėtos kasdienybės studijos, nes tokias temas tirti yra sunku dėl šaltinių skurdumo ir visuomet rizikuojama nuklysti.

Kaip aiškino istorikė, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje naminius gyvūnus reikia sieti su elitu, nes jie žymėjo žmogaus turtingumą. Visi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Abiejų Tautų Respublikos valdovai turėjo naminių gyvūnų, net ir dvasininkai galėjo juos laikyti. Dvaruose populiariausi gyvūnai būdavo šunys, katės, paukščiai. Šunys būdavo medžiokliniai ir dekoratyviniai (dovanos valdovų žmonoms, mados reikalas). O nuo XVII a. dekoratyviniai šuniukai išpopuliarėjo ir tarp vyrų, tai nebuvo kas nors keisto.

Liudo Glemžos („Kauno midus XVIII a.: miesto verslas?“) pasirinkta tema tikrai nenumaidino troškulio po ilgų pranešimų. Pranešėjas pirmiausia pristatė savo tyrimo šaltinius: miesto dokumentai, magistrato protokolų knygos, burmistrų pajamų ir išlaidų knygos, naratyviniai šaltiniai. Tų pačių knygų mažai teišlikę, nes dideli Kauno miesto gaisrai buvo negailestingi. Būtent liepų midus Kaunui buvo svarbiausias, jį galima fiksuoti įvairiuose išlikusiuose šaltiniuose. Pranešėjas pateikė beveik visą procesą, kaip buvo gaunamas liepų midus, tačiau atsisakė išvardyti visus etapus. Prane-

šime netrūko ir įvairių diagramų, pateikiančių Kauno pajamas ir t. t. Kol galiausiai buvo prieita prie išvados – Kauno miestas turėjo savo midų ir jis buvo liepų.

Kaip mokyti istorijas?

Viena iš paskutinių sekcijų („Akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirtos Lietuvoje nuo tarpukario iki šiandienos: tęstinumo ir kaitos paieškos“) sulaukė itin atidaus žiūrovų dėmesio. Vedėjas ilgai nelaukdamas supažindino su sekcijos darbotvarka ir pakvietė Alfredą Bumblauską pristatyti savo pranešimą. Esminė problema, Bumblausko nuomone, – penktos klasės mokymosi programa. Pranešėjas teigė, kad penktokai susiduria su bakalauro studijų dėstomaisiais dalykais, – vaikui į galvą kėmama įvairi nereikalinga informacija ir detalės, kurios iš esmės niekaip nelavina jaunimo. A. Bumblauskas iškėlė tezę arba šūkį, kad klasikinio ugdymo sistemą reikia keisti iš pagrindų. Jis siūlė ją pakeisti, palengvinti informacijos įsisavinimą. Rasti ribą tarp temų, kurios galimos penktokams ir šeštokams, o kurios ne. Todėl prioritetu tampa užduotis pateikti istoriją įdomiai, galbūt net be datų, kad daugiausia dėmesio sulauktų temos, aktualios šiandienai.

Benediktas Šetkus („Istorijos mokymas Lietuvoje „prie Smetonos“ ir dabar: keliai ir klystkeliai“) savo pranešime lygino tarpukario Lietuvą su šiandienine. Tarpukariu buvo kalbama apie naudą galvojimui, t. y. paliekama kažkokia vertinga „sėkla“ galvoje, kuri turėjo lavinti jaunimą. Buvo laisvai priimamos idėjos iš Vakarų Europos, o pati istorija turėjo padėti tautai susiprasti ir save atpažinti. Todėl neuostabu, kad istorija buvo populiari, sulaukė įvairiausių renginių, atvykdavo svečių istorikų iš kitų šalių. Pranešėjo įžvelgta problema – mo-

dernūs vadovėliai, kurių turinys sunkina įgyti bendrą supratimą. Užduotys yra per sunkios ir jaunimui tenka susidurti su dideliu kiekiu šaltinių. Dargi vaikams pateikiami istorikų tekstai, todėl sunku ginčyti jau pateiktus ir susistemintus faktus. Pasak pranešėjo, istorijos misija – ugdyti Tėvynės meilę.

Rūta Šermukšnytė į didaktikos problemą bandė pažiūrėti mokinių akimis, kad jie negali pasakyti, ko nori, todėl atsiranda programos išgryninimo problema. Lietuvoje susiduriama su žmonijos, valstybės ir kitų vertybių perdavimo jaunimui tradicija. Visgi rūpinamasi geriausios istorijos versijos pateikimu, kurį sunku kvestionuoti. Istorinių šaltinių kritika turi būti skirta tik svarbiems įvykiams nagrinėti, nes jų skaitymas yra sudėtingas dalykas pedagoginiu lygiu. Kartu, pasak pranešėjos, mokyklose atitolstama nuo vertybių.

Algio Bitauto pranešimas kėlė pagrindinį klausimą – ką mes vaikams duodame? Savo patirtimi pasidalijęs Bitautas teigė, kad su kiekvienu vaiku galima rasti atskirą kalbą ir jam tinkantį metodą. Dabartinė problema susijusi su tuo, kad siekiama visko išmokyti, tačiau nieko naudingo gyvenime neišmokoma. Kita problema – kaip skirtingus požiūrius sudėti į vadovėlius? Ar vaikams išaiškinama, kad istorija yra suprantama skirtingai? Ar vadovėliai monoperspektyvūs? Pavyzdžiui, kaip atskiruose vadovėliuose vertinami Krėvos akto / unijos klausimas, Žalgirio mūšis?

Nesunku buvo pastebėti, kad visi pranešėjai sutiko vienas su kitu beveik visais klausimais. Švietimo sistemos problemų aptinkama visur: programose, vadovėliuose ir net mokytojų kompetencijose. Žinoma, netrūko ir naudingų pasiūlymų, kaip spręsti šias problemas, klausimas tik, kada bus į jas atsižvelgta.

Antanas Petrilionis

Valstybės ištakų ir skirtingų jos pavidalų paieška

Vasario 16-osios ištakos

Viena pirmųjų kongreso dalių buvo skirta kalbėti apie procesus, vykusius būsimos Lietuvos teritorijoje iki 1918 m., kai buvo kuriami nacionalinės lietuvių valstybės pamatai. Pirmą šios sekcijos pranešimų skaitė Darius Staliūnas. Jis savo pranešime „Ar Rusijos valdžia rėmė lietuvius?“ siekė aptarti įvairias XIX a. imperinės politikos strategijas, remdamasis istoriografijoje vyraujančiomis nuomonėmis ir keliais atvejais, kurie buvo pateikti kaip pavyzdžiai. Pagrindinė strategija, su kurios įsigalėjimu Rusijos imperijoje siekė nesutikti istorikas, – tai *divide et impera* politika, pasireiškianti dviejų skirtingų visuomenės grupių ar tautų kiršiniu, siekiant naudoti imperinei valdžiai. Pateikdamas savo apibrėžimą, kad *skaldyk ir valdyk* politika turėtų būti suprantama kaip silpnosios konflikto pusės imperijoje palaikymas, nesiekiant šios grupės asimiliuoti, Darius Staliūnas perėjo prie pavyzdžių, pagrindžiančių jo tezę, kad XIX a. Rusijos imperija lietuvių atžvilgiu tokios politikos neturėjo ir jos netaikė. Istorikas sutiko, kad 1861–1863 m. pasižymi ypatinga projektų gausa, tačiau net paskui nebuvo priimta jokios bendros „skaldymo“ koncepcijos. Tuo pat metu carinės administracijos teiktas „lietuviškas stipendijas“ buvo siūloma laikyti vienu iš būdų įgyvendinti slavofilų idėjas, siekiant, kad akulturacija ir kirilica paplistų tarp lietuvių studentų, o ne šiuos atitraukti nuo lenkų. Kaip ši argumentą stiprinantis faktas buvo priminta, kad aptariamam laikui Vilniuje veikė lenkų spaustuvės ir plito šia kalba parašytos knygos, kurių apribojimu valdžia turėjo būti labiau suinteresuota. Bandymas pasiremti žydų etnokonfesine mažuma kaip antilenkiška taip pat nepavyko, todėl istorikas XIX a. pabaigos–XX a. pradžios svarstymų nebuvo linkęs vadinti nuosekliu projektu ar galimybe realizuoti *skaldyk ir valdyk* politikos principą.

Pranešimo išvadose Staliūnas pabrėžė, kad lietuvių dešinieji politikai tikėjosi Rusijos valdžios paramos, netgi Katalikų Bažnyčios klausimais, tačiau valdžia neužėmė jokios pozicijos. Tai pasakytina netgi apie Vilniaus vyskupo klausimą – svarstant šią kandidatūrą, buvo vengiama paremti lietuvių kandidatą. Cituodamas Rusijos politiką Stolypiną, kad reikia „skaitytis su lenkais“, nes lietuviai linkę į socializmą, istorikas apibendrino, jog į daugelį lietuvių ir lenkų konfliktų imperinė valdžia žiūrėjo kaip į „ne Rusijos reikalą“ ir jai rūpėjo kiti dalykai. Į Šiaurės Vakarų kraštą buvo žiūrima kaip į integralią valstybės dalį, todėl *skaldyk ir valdyk* neatitinka rusiškojo nacionalizmo ir imperinės integracijos idėjų, o lietuvių tautinis sąjūdis buvo laikomas per daug socialiai radikaliu, kad su juo būtų buvę galima bendradarbiauti.

Pradėdama savo pranešimą „Nacionalizmas kaip reginys: vaizdinės strategijos XIX a. pab. Lietuvos dalybose“, Jolita Mulevičiūtė užsiminė, kad lingvoctriniai tyrimai, kurie vykdomi norint išaiškinti visuomenės pokyčius XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, neatskleidžia išsamaus to laiko paveiklo. Vizualikos studijos gali padėti daugiau pasakyti apie tais pačiais vaizdais besidalijančią ir juos suprantančią bendruomenę. Tuo metu prasidėjęs masinis vaizdų vartojimas, anot pranešėjos, žymėjo lemiamą lūžį, kai nuo scholastinio pasaulio matymo ir mokymo apie jį buvo pereita prie tipinių vaizdų sklaidos, jos atpažinimas ir pats dalykų *akivaizdumas* tapo edukacijos pagrindu.

Prie šio mentalinio pokyčio prisidėti ir prisitaikyti suskubo tiek Rusijos imperijos valdžia, tiek visuomeninės organizacijos. Mulevičiūtė, remdamasi B. Andersono teorija apie XIX a. įvykusią „lingvistinę revoliuciją“, teigė, kad tokie pat procesai buvo būdingi ir vaizdų sklaidai – šimtmečio sandūros atvirukuose, žurnaluose, muziejuose. Imperijos administracijos išsikeltas tikslas, kad „vaikas privalo vaizdiškai pamilti savo šalį“, buvo įgyvendina-

mas rengiant masines etnografines ekskursijas, kurių metu mokiniams buvo ugdomas ne tik imperinis instinktas, bet ir vaizdais bandoma įdiegti, ką iš Maskvos, Peterburgo ar Kijevo objektų privalu sieti su „Didžiąja tėvyne“. Ekskursijos, kaip modernaus auklėjimo technika, nebuvo išskirtinai Romanovų imperijos bruožas, tad ir ugdymo modeliai tikriausiai atkeldavo iš kitų šalių ir buvo pritaikomi. Meno istorikė nepaminėjo, kad tokios etnografinės kraštotyros kaip laisvalaikio leidimo būdo praktikos nėra išskirtinė imperinės valdžios idėja – jos sėkmingai buvo diegiamos ir demokratinėse šalyse, orientuojant į tautinį ar pilietinį idealą atspindinčius objektus.

Apibendrinama savo pranešimą, J. Mulevičiūtė pateikė pavyzdį kaip vaizdų išsigalėjimo visuomenės sąmonėje įrodymą – atvirukus su gamtos peizažais. Kontekstualus ir grynas gamtos vaizdas buvo itin palankus dėl semantinio lankstumo, todėl žmonės upes, kalnus, miškus ar pievas greitai susiejo su unikaliu tėvynės vaizdu, savo tautine tapatybe ir tikriausiai, galime teigti, ne rusiškuoju valstybingumu. Tačiau, pabrėžė pranešimo autorė, tai yra vis dar kompleksinės interpretacijos nesulaukęs diskursas, galintis atverti naujas laikotarpio pažinimo galimybes.

Olga Mastianica pristatė savo tyrimą pavadinimu „Lietuvių inteligentijos savirefleksija“. Kaip parodė istorikė, ryškiausias motyvas inteligentų pasakojime apie save – mesianistinė savimonė, reiškusi, kad būtent inteligentija prisiima svarbiausią vaidmenį kuriant ir palaikant tautiškumą bei naująjį valstybingumą. Tai buvo įvardijama naujai atsiradusiomis, moderniomis vertybėmis, tačiau inteligentijai sunkiai sekėsi svarstant šiuos klausimus išvengti susidūrimo su kitomis visuomenės grupėmis, jų socialinėmis ir tautinėmis problemomis. Nors netgi tokie lietuvių tautinio judėjimo vadai kaip Jonas Basanavičius yra užsiminę, kad reikėtų formuoti ne lietuvių, o Lietuvos inteligentiją, tai nebuvo paprasta padaryti. Juolab kad vie-

na įtakingiausių visuomenės grupių – bajorija – sunkiai pasidavė lietuvių nacionalinio judėjimo įtraukai, tai netapo tiek ideologiškai svarbu abiem pusėms, kaip buvo manyta. Nors bajorijos įtraukimas buvo matomas kaip siekis, įgalinantis prilygti kitų tautų nacionaliniams judėjimams, tai buvo labiau atskirų asmenybių troškimas nei masinis senajo luomo interesas.

Ėmusi analizuoti vienos sąvokos paplitimą ir turinį XX a. pradžios lietuvių spaudoje, Dalia Pauliukevičiūtė savo pranešimą „Susipratimas“ kaip saviinterpretacijos instrumentas XX a. pr. Lietuvoje“ pristatė kaip literatūrinio ir publicistinio diskursų dalį, galinčią padėti atkurti modernizacijos žodyną, ne tokį, kokį naudoja šio laikotarpio tyrėjai, bet kokį suvokė patys vartotojai. Literatūros tyrinėtoja pasirinko ir Vytauto Kavolio išvalga apie XX a. pradžioje lietuvių sąmonėje įvykusį pasirinkimų personalizavimą. Literatūroje tai tampa svarbu pasirenkant, kokia kalba rašyti, o kai kam, pavyzdžiui, moterims, kaip ir apie ką rašyti. Tai lėmė ne tik savęs kaip individo suvokimo plėtrą, bet ir impulsą savirefleksijai. „Susipratimas“ tokia tyrime pasirinktas kaip konceptas, atspindintis ne linijinį, bet greičiau spiralinį modernėjimą: skaitydamas, kad reikia *lietuviškai susiprasti*, žmogus suvokia save ne tik kaip tokio raginimo adresatą, bet ir kaip erdvės šiam *susipratimui* kūrėją – jis jau skaito lietuviškai, perka žurnalus, laikraščius, netgi siunčia korespondenciją į redakcijas. Galimybę atkurti tokį „susipratimų žemėlapi“ pranešimų autorė įvertino skeptiškai, tačiau pabrėžė, kad *susipratimas* kaip realus būdo bruožas galimas fiksuoti per įvairius rinkimus, klausimų kėlimus, skaitytojams rūpimas temas ir panašiai. Greta skatinimo „tautiškai susiprasti“ ėję socialinių problemų ir sugyvenimo su kitomis tautomis diskursai taip pat darė įtaką tautinio idealo įgyvendinimui, todėl kai kurie alegoriniai tekstai, kaip pabrėžė pranešėja, buvo labai primityvūs ir su paprastais paaiškinimais, kad juos suprastų valstiečiai, dar tik bandantys su-

vokti, kas yra tas *susipratimas* ir kad gali būti ir *ne tas susipratimas*.

XX a. Baltijos šalių istorijos

Norėdami nuosekliai papasakoti apie Lietuvos istorijos įsivaizdavimą modernios valstybės šimtmečio akivaizdoje, turime pereiti į tą istorikų suvažiavimo dalį, kuri siekė rekonstruoti pirmosios nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvenimą ir jos santykius su gretimomis šalimis.

Šioje sekcijoje pirmasis kalbėjo prof. Zenonas Butkus. Jis skaitė pranešimą „Baltijos valstybių tarptautinės orientacijos panašumai ir skirtumai 1919/1940 m.“ Profesorius teigė, kad pasirašius Versalio sutartį susidaręs aljansas tarpusavyje konkuravo, kuri iš Vakarų Europos šalių parems baltus, o kuri – Lenkiją. Lietuvos preferencijos, išryškėjusios 1919 m., buvo orientuotos ne tik į Vakarus, bet konkrečiai Anglijos ir JAV kryptimi. Tačiau nesėkmingos derybos Paryžiuje ir valstybės nepripažinimas lėmė, kad lietuviai suprato, jog ten pripažinimą gaus tik sudarę taikos sutartį su Maskva. Tai anksčiau jau buvo supratę estai ir pirmieji pasirašę tokią sutartį. Tiesa, profesorius teigė, kad ši valstybė taip pat nieko gero iš to nelaimėjo, derybos su visomis Baltijos valstybėmis buvo vykdomos „su šautuvu“. Tačiau lietuviai pralaimėjo daugiausia – neatgavo jokių per Pirmąjį pasaulinį karą į Rusiją išvežtų turtų. Tokie įvykiai kaip kovos su Bermonto-Avalovo kariuomene ar uostų dalybos dar labiau skaldė Baltijos šalių tarpusavio bendravimą, o estams ir latviams neaktualios lietuvių derybos dėl Vilniaus krašto stūmė į bendravimą su SSRS ir Vokietija, tolimamos geresnius santykius su mažosiomis kaimynėmis. Kaip tokio ilgalaikio nesusišnekėjimo padarinį profesorius nurodė ir 1940 m. vasaros įvykius, kai nebuvo bendrai tariamasi dėl ultimatumų iš Maskvos vertinimo, nes buvo bijoma, kad teks padėti viena kitai kilus karui. Nors, priešdamas šį niūroką scenarijų, profesorius suskubo pajuokauti, kad

tai buvo labiau gerai pasiruoštas „Stalino žemas startas“, kuriam pasipriešinti individualiai nė viena iš Baltijos šalių nebuvo pajėgi.

Svečias iš Latvijos Ēriks Jēkabsonas kalbėjo apie Latvijos, Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykius. Istorikas teigė, kad dauguma Baltijos šalių tarpusavio santykių ypatumų vis dar matomi iš etinės perspektyvos ir tai trukdo nuosekliai ištirti kai kuriuos kelias šalis apėmusius įvykius, pavyzdžiui, kovas su bermon-tininkais ar 1919 m. mūšį Daugpilyje. Tačiau dvišalėje istorijoje būta ir sutarimo momentų, tokių kaip Klaipėdos krašto atgavimas lietuvių naudai, kurį latviai palaikė. Santykis su Lenkija latvių politinėje mintyje tarpukariu taip pat kito, po valstybės perversmo buvo pasislinkta link antilenkiškumo, bet paskui vėl judėta link santykių gerinimo. Įdomus faktas, įvardytas latvių istoriko, buvo Augustino Voldemaro išskyrimas kaip labiausiai antilatviško politiko, kuris trukdė dvišaliams santykiams ir jie atšilo tik šiam veikėjui pasitraukus iš valdžios. Nors istorikas teigė, kad ministro pirmininko poste dirbant Juozui Tūbeliui tarp Latvijos ir Lietuvos buvo pasirašyta nemažai tarptautinių sutarčių, Latvijos istoriografija 1934 m. Baltijos šalių karinės ir politinės sąjungos projektą taip pat vertina kaip nepavykusį. Po tokio teiginioėjo ir išvada: tarpukariu Baltijos šalims nepavyko užmegzti nei gerų tarptautinių, nei dvišalių santykių – latviai su lietuviais nesutarė dėl pozicijos Lenkijos atžvilgiu, lietuviai su estais nebendravo, o Latvijos ir Estijos nesutarimais naudojosi tiek Rusija, tiek Vokietija. Vedėjui Z. Butkui beliko apgailėstauti, kad mažos valstybės, galėjusios kartu kažką nuveikti ir atsispirti agresoriams, turėdamos 16 milijonų gyventojų, taip nieko ir nesugalvojo.

Po kelių pranešimų apie politines ir diplomatinės Baltijos šalių realijas tarpukariu Andrius Grodis pristatė pranešimą „Žemės ūkio kooperacija Baltijos šalyse 1920–1940: agrarinės pažangos palyginimas“, išsiskyrusį iš iki tol girdėtų tiek savo tematika, tiek pa-

teikimu. Kalbėdamas apie agrarinę trijų valstybių pažangą, istorikas nevengė statistikos ir ją vaizduoti lentelėse, tiksliai sudėliojo, ko ir kiek buvo pagaminta kiekvienoje šalyje ir kaip tai atspindėjo ūkio ir pramonės modernizacijos idėjas. Kaip pavyzdį imdamas pieno pramonę, istorikas teigė, kad būtent ji yra geriausias modernizacijos rodiklis, nes labiausiai klestėjo ir geriausiai išvystė savo kooperaciją. Kooperatyvų steigimas, kuris Lietuvoje gerokai atsiliko nuo Latvijos ir Estijos, vėlavo ir pradžioje vyko lėtai. Uždara, nespecializuota, viską gaminanti sau gyvulininkystė ir žemdirbystė vyravo visose trijose šalyse, tačiau latviai ir estai savo kooperacijų judėjimą pradėjo dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Visų trijų valstybių siekis „būti kaip Danija“ tarpukariu skatino spartų vystymąsi, latviai ir estai istoriko „moderniais“ buvo pavadinti ir su XX a. trečiojo dešimtmečio pasiekimais. Nors Estija pirmavo pagal visus rodiklius iki pat 1938 m., didžiulę Lietuvos pažangą galime matyti nuo 1924 m., o ypač po ketvirto dešimtmečio pradžios pasaulinės finansų krizės. Žinoma, tai nestebina, nes lietuviams labiausiai ir teko pasistengti norint modernizuoti savo žemės ūkį ir su juo susijusią pramonę.

Lietuvos socialinės struktūros modernėjimas

Trečioji kongreso diena, skirta Lietuvos socialinės struktūros modernėjimui, tarsi pratęsė ką tik aptartą pasakojimą apie tarpukario Lietuvą, tik šį kartą žvelgiant iš vidinės vienos šalies perspektyvos ir nagrinėjant ekonominius ir socialinius rodiklius.

Pirmasis pranešėjas, Algis Povilas Kaspevičius, pristatė „Žemės reformos socialinius padarinius Lietuvoje“. Pavadinęs šį įvykį „revoliucija iš viršaus“, pranešėjas teigė, kad ji prilygo sukrėtimui, kurį Lietuva patyrė XX a. pabaigoje griūvant Sovietų Sąjungai ir iš vienos ekonominės sistemos pereinama į kitą. Po

žemės reformos Lietuvoje liko nemažai dvarų ir jų valdomos žemės, tačiau dauguma dvarininkų buvo išstumti iš vadovaujančių pozicijų žemės ūkyje. Apibendrinamas savo pranešimą istorikas pabrėžė, kad reforma vertintina ne tik teigiamai: sugriovusi iki tol įsigalėjusią samdymo ir darbo organizavimo struktūrą, ji nepasiūlė jokios naujos, todėl ūkininkų pagalbinkai gyveno ne geresnėmis sąlygomis negu iki tol dvarininkų samdytieji. Nepaisydamas to, istorikas teigė, kad „žemė buvo padalinta teisingai“.

Antrajame šios sekcijos pranešime buvo šiek tiek atsiplėšta nuo žemės ir pažvelgta į *protų reformas* arba, kitaip tariant, bandymą modernizuoti švietimo struktūrą. Istorikė Dalia Bukelevičiūtė pranešime „Švietimo socialinis prieinamumas Lietuvoje 1918–40 m.“ teigė, kad tarpukario Lietuvoje daugiausia dėmesio buvo skiriama pradžios mokslui, kuris šalyje tapo privalomas 1928 m., ir tai buvo vienintelė nemokama mokslo pakopa. Šiame pranešime buvo pateikta daug statistinės medžiagos, kai kurie skaičiai iš tikrųjų įdomūs: pavyzdžiui, kad tik apie 60 proc. Kauno vaikų 1925 m. lankė mokyklą, o mažesniuose miestuose ir provincijoje šis skaičius buvo dar mažesnis. Kokios galėjo būti to priežastys? Bukelevičiūtė įvardijo kelias: didelis atstumas iki mokyklos, darbai namuose ir ūkyje, kurie buvo atliekami vaikų, mažas visuomenės sąmoningumas ir supratimas apie mokslo naudą, prasta mokiinių sveikata. Nors vietinė ir centrinė švietimo sistemos valdžia bandė spręsti šią problemą, sekėsi sunkiai – nebuvo netgi įmanoma suskaičiuoti, kiek iš viso yra vaikų, nes, gąsdinant nuobaudomis dėl jų neleidimo į mokyklą, tėvai paprasčiausiai ėmė juos slėpti nuo valdžios pareigūnų ar meluoti apie jų amžių. Toks požiūris visuomenėje į vaikų švietimą taip pat lėmė jų mokyklos lankymo periodiškumą: daugiausia vaikų susirinkdavo tarp Kalėdų ir Velykų, kai būdavo mažiausiai ūkio darbų. Dar didesnė problema buvo beturčių šelpimas, sąlygų jiems

mokytis sudarymas, tačiau valdžios institucijos kūrė sistemas tam įgyvendinti. Tačiau tokia chaotiška švietimo padėtis lėmė tai, kad, nors vaikai ir lankė mokyklas, tai nebūtinai reiškė gerus jų pasiekimus moksle, pavyzdžiui, buvo pateiktas skaičius, kad net ketvirtadalis vaikų 1938 m. po kelerius metų būdavo toje pačioje klasėje. Apibendrinama savo pranešimą, istorikė teigė, kad, matant tokius duomenis, tampa aišku, kodėl buvo sakoma, jog „vidurinis išsilavinimas skirtas tik išrinktiesiems“.

Toliau buvo pereita nuo švietimo prie socialinės politikos. Ekonomikos krizės poveikį šiai politikai aptarė istorikas Norbertas Černiauskas. Jis XX a. ketvirto dešimtmečio pradžios krizę įvardijo kaip permainų laiką, kai valstybės mastu imta galvoti apie ūkinę ir ekonominę politiką. Priemonės, kurių buvo imtasi norint sumažinti pasaulinės krizės įtaką Lietuvos rinkai, buvo veiksmingos – padėjo ne tik valdyti krizę, bet ir modernizuoti valstybę, plėtoti pramonę, planingiau ūkininkauti ir lietuviėti miestams. Visuomenės lygiu, kaip teigė istorikas, buvo susidomėta taupumu ir finansų politika, asmeninio biudžeto planavimu ir valdymu. Tačiau, kaip ir per kitas suirutes, buvo krize pasinaudojusių savaip – galima užfiksuoti padaugėjusių machinacijų ir sukčiavimo atvejų. Nors šie reiškiniai nebuvo nauji, galime klausti, ar sukčiavimas taip pat įgijo modernias raiškos formas? Savo pranešime Černiauskas pabrėžė, kad, nepaisant trumpalaikio efektyvumo, Lietuvos valdžia elgėsi kaip ūkininkas savo valdose: liepė susiveržti diržus ir taip parodė, kad išmano ekonominius dalykus. Tačiau tokie dalykai kaip privalomas socialinis draudimas įgyvendinti tik 1931–1934 m., ilgalaikių ekonominių strategijų ir planavimo teko palaukti iki 1940 m. Kad ir kaip būtų, baigdamas pranešimą istorikas apibendrino, jog tarpukariu Lietuvoje buvo suformuota socialinė sistema ir tai, ką būtų galima pavadinti „socialine pilietybe“.

Giedrė Polkaitė-Petkevičienė pranešime „Urbanizacija Lietuvoje 1918–1940 m.: de-

mografiniai, socioekonominiai ir kultūriniai aspektai“ pabrėžė, kad, to laiko tyrinėtojų nuomone, miesto visuomenė yra vienas svarbiausių modernios visuomenės bruožų. Toks teiginys nesunkiai patvirtinamas žvelgiant į bet kurį Vakarų Europos didmiestį, tačiau kokia situacija buvo Lietuvoje? Istorikė teigė, kad nors istoriografija negailestinga Lietuvos urbanizacijai ir laikomasi nuomonės, jog miestietiška kultūra nepriklausomoje Lietuvoje taip ir nesusiformavo, vis dėlto iki 1938 m. Lietuvos miestuose gyventojų padaugėjo kelis ar net keliolika kartų. Todėl ir pranešėjos tikslas buvo atrasti urbanizacijos poslinkių šalies ekonomikoje ir kultūroje. Šiam procesui didelę įtaką turėjo vidinė migracija, tačiau stabdė mentalinis lietuvių įsitikinimas, kad jų šalis – žemės ūkio kraštas, taip pat valstietiškos sąmonės puoselėtojai, miestą laikantys blygbe. Tačiau po pasaulinės ekonomikos krizės ir turint omenyje jos sukeltus padarinius imta mąstyti, kad galbūt žemės ūkio produkcijos „moderniam“ kraštui jau neužtenka? Istorikės teigimu, buvo suvokta, kad tik elektrifikavimas ir pramonės plėtra gali palengvinti tiek miestų augimą, tiek darbo vietų kūrimą. Teigdama, kad ne tik gyventojų gausumas lemia miesto gyvybingumą, pranešimo autorė paminėjo, kad kitoks nei provincijoje gyvenimo būdas, socialinė struktūra ir net gyvenvietės charakteristikos skatino patikėti pažangos, apie kurią tuo metu tiek buvo kalbama, materializavimusi. Apibendrinama urbanizacijos pasiekimus tarpukario Lietuvoje, istorikė teigė, kad, nepaisant miesto kritikos, galima tvirtinti, „jog moderni didmiesčio kultūra, jei nebuvo sava, tai tikrai buvo bent pažįstama nepriklausomos Lietuvos gyventojui“.

Atrandant partizanų valstybę

Šios istorikų suvažiavimo dalies sumanytojai savo tikslu nurodė bandymą kitaip pažvelgti į partizanų karo istoriją. Pirmiausia, tą *kitaip* turėjo įprasminti traktuotė: tai *partizanų valstybės* koncepcija, leidžianti į politinius

veiksmus karo sąlygomis pažvelgti kaip į organizuoto veikimo dalis, siekiant išsaugoti ir atkurti Lietuvos valstybingumą. Antra, *kitaip* bandyta žiūrėti ir į šaltinius, o tiksliau, tyrimams naudoti partizanų dokumentai, sakytinės istorijos ir archeologijos šaltiniai, vis dar retai kompleksiskai taikomi XX a. Lietuvos istorijos tyrimuose.

Sekcijos darbą pradėjo Darius Juodis pranešimu „Lietuvos karininkija 1944–53 m. partizaniniame kare“, kuriuo pateikė nemažai empirinės informacijos. Istorikas siekė suskaičiuoti, kiek nepriklausomos tarpukario Lietuvos karininkų prisidėjo prie partizaninės kovos po 1944 m. Istorikas tarp partizanų iš viso suskaičiavo 70 karininkų, o pridėjus ryšininkus ir rėmėjus, bendras skaičius siekė tik 105. D. Juodis taip pat pabrėžė, kad dauguma jų tebuvo atsargos karininkai arba aspirantai (prie kariuomenės prisidėję po 1940 m.). Galbūt todėl realios praktikos neturėjimas lėmė, kad dauguma jų žuvo dar iki 1946 m. Kokios gi buvo tokio mažo dalyvavimo kovose po 1944 m. priežastys? Istorikas įvardijo ligtolines sovietų ir nacių represijas, tarnybą okupantų represinėse struktūrose ir, žinoma, paskui ėjusią emigraciją į Vakarų Europą.

Pasakojimą apie *Partizanų valstybės* kūrimą tęsė Vykinto Vaitkevičiaus pranešimas „Jono Žemaičio Vytauto projektas: Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Vyriausioji vadovybė“ apie konkretų tokios valstybės sumanymą, kurį buvo parengęs Jonas Žemaitis Vytautas, vadinamas ketvirtuoju nepriklausomos Lietuvos prezidentu. Istorikas ir archeologas pabrėžė, kad jau 1948 m. birželį šis projektas buvo pradėtas įgyvendinti: po dalinius ima sklirti „pareigų tėvynei ėjimo lapai“, turėję surinkti kuo daugiau informacijos apie kovotojus ir pagal tai jiems paskirstyti tinkamas pareigas. Iki šiol taip pat neįvertintas įvykis – 1948 m. lapkričio 10 d. surengtas Vakarų ir Rytų sričių vadų susitikimas, žymėjęs ne tik norą kuo greičiau sukurti administracinį visos Lietuvos kovotojų

tinklą, bet ir suformuoti vyriausiąją vadovybę, politinę tos kovos valdžią. Šiuo laiku rašytuose partizanų raportuose ir laiškuose netgi randamas sumanymas valdžios viršūnėje turėti civilį, legaliai gyvenantį, „prezidentą“, kurio pareigoms buvo numatytas žmogus Dominykas Steponaitis. Jo likimas kol kas nežinomas, kaip ir kol kas nežinoma, kodėl buvo atsisakyta paties sumanymo. Istorikas argumentavo, kodėl visa tai turėtume laikyti *Partizanų valstybės* planu: 1) tarpukario idėjų tęstinumas; 2) nuo „viešpatavimo“ pereita prie „atstovavimo“; 3) pradėti vykdyti struktūriniai pokyčiai ir skiriamųjų ženklų standartizacija; 4) kariuomenės kūrimas ir vadovybės projektas kaip pirmtakų idėjų tąsa; 5) dalies visuomenės pasitikėjimas ir pritarimas; ir, žinoma, 6) 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija. Tokios istoriko išvados kviečia lyginti 1949 ir 1918 m. Tarybas ir jų dokumentus – kur įžvelgsime daugiau demokratinių siekių ir asmeninio valstybininko apsisprendimo?

Kadangi pirmieji pranešimai pateikė daug faktų ir klausimų, antroje dalyje į partizaninio karo reiškinį buvo pažvelgta plačiau ir bandyta teorizuoti tiek *Partizanų valstybės* sampratą, tiek jos teises galimybes ir Europinį kontekstą.

Monika Kareniauskaitė pasirinko kalbėti apie partizanų baudžiamąją teisę kaip sovietinės teisinės sistemos alternatyvą. Šį savo teiginį ji iliustravo pateikdama priemones, kurios, jos manymu, buvo esminės, keičiant teisės teoriją ir praktiką okupuotoje Lietuvoje: baudžiamosios sistemos uždraudimas ir Sovietinės Rusijos 1926 m. Baudžiamojo kodekso pritaikymas, Lietuvos teisinės sistemos sujungimas su visos SSRS ir pakitusi nusikaltimo samprata. Ryškiausias šios sampratos pokytis, anot istorikės, kolektyvinės kaltės reiškinio įsigalėjimas, kai prasižengusiojo kaltumą perima ir jo šeima. Tokia praktika tarpukario Lietuvoje nebuvo taikyta, taigi matoma kaip totalitarinės valstybės ypatybė. Lygindama šiuos pokyčius su partizanų bandymais formuoti alternatyvią

teisinę sistemą, M. Kareniauskaitė paminėjo, kad partizanų statutai ir teismų dvilypumas (Brolių ar Garbės – už nedidelius nusižengimus, bei Karo lauko teismo – už kriminalinius) imami formuoti 1944 m. vasarą ir su kiekviena redakcija vis tobulinami. Kaip pagrindas šiems įstatymams buvo pasitelktas 1922 m. Karo baudžiamasis statusas, tik susiaurintos bausmės galimybės: išteisinimas, lygtinė bausmė arba mirties bausmė. Autorė kėlė klausimą, ar galima šią partizanų kurtą ir taikytą teisinę praktiką laikyti teisine sistema? Apibendrinama ji teigė, kad sulauktas dalies visuomenės palaikymas kaip ir liudytų už tokios sistemos legitimumą, tačiau tai, kad sistema apėmė tik kariškius ir nebuvo įtraukusi civilių, leistų teigti priešingai, t. y. kad partizanų baudžiamoji teisė nebuvo visiška sovietinės teisinės sistemos alternatyva, nors buvo dedamos pastangos tokią sukurti.

Paskutinis šios dalies pranešėjas, Bernardas Gailius, į demokratiją ir partizanus siekė pažvelgti iš visos pokario Europos perspektyvos. Klausdamas, kodėl pasipriešinimas ir jo suradimas savo Antrojo pasaulinio karo istorijoje tapo būtinu įrodyti dalyku, istorikas iš karto pateikė atsakymą, kad partizano figūra yra galutinis šiuolaikinės europietiškos piliečio

sampratos įsikūnijimas. Pagrįsdamas šią, atrodytų, kontroversišką, tezę, Gailius teigė, kad būtent *partizanas* kare nuosekliai pratęsia tautos meto pilietybę, taip įrodydamas, kad tautos suverenitetas egzistuoja, jis visiškai priklauso kiekvienam piliečiui ir šis gali imtis priemonių jai atkurti, taigi taip tos pačios tautos pagrindu sukonstruojama nauja valstybė vietoj žlugusios senosios. Iliustruodamas tokią savo teoriją, istorikas teigė, kad nereikia ieškoti globalaus piliečio partizano modelio, o susitelkti į unikalų Europos patirtį. Trumpai paminėjęs partizaninį karą Ispanijoje XIX a. pradžioje, lietuvių ir lenkų sukilimą prieš Rusijos imperiją šio amžiaus viduryje, sukūrusį pogrindžio valstybės galimybę, Gailius visgi tvirtino, kad tik Antrasis pasaulinis karas ir jo mastas suteikė progą įvairiose, netgi labai skirtingose šalyse atsirasti „europietiškam“ partizanui piliečiui, o Lietuva turi itin ryškų tokio judėjimo pavyzdį. Todėl, tyrinėdami Lietuvos partizanų karą kaip europietišką patirtį, ne tik linkstame arčiau šiuolaikinės valstybės šaknų, bet ir galime iš naujo įvertinti savo vietą Europos tautų istorijoje – tai galimybė ką nors prasmingo pasakyti šių dienų Europai. Toks Bernardo Gailiaus linkėjimas buvo skirtas tiek partizanų tyrėjams, tiek visiems klausytojams.

Monika Šipelytė